

Трудова міграція населення: регіональний аспект

Міждержавна трудова міграція як соціальне явище виступає визначальним чинником з позиції соціально-економічного розвитку певної країни. Особливо гострим є питання трудової міграції в країнах з перехідним типом економіки і складним соціально-економічним становищем громадян. Як правило, в таких державах високий рівень безробіття і низький розмір заробітної плати.

Характерними особливостями розвитку ринку праці в Україні на сучасному етапі залишаються: низький рівень заробітної плати в державному секторі економіки, поширення безробіття, низька ефективність заходів державної політики щодо підтримки самозайнятості і малого підприємництва. Як наслідок цього, трудові міграції з України до інших країн стали об'єктивною реальністю, і без сумніву, масовим явищем. Це зумовлює необхідність аналітичних досліджень у цій сфері, адекватного інформаційного та статистичного забезпечення, і на цій основі формування ефективної державної політики щодо регулювання міграційних процесів.

Вітчизняна офіційна статистика трудових міграцій фіксує лише офіційні переміщення українських громадян за кордон (легальну трудову міграцію). Основою цих даних є звітність комерційних агентств, організацій, які здійснюють працевлаштування українців за кордоном, та підприємств України, які уклали договори підряду з закордонними організаціями. Питання оцінки обсягів та інтенсивності зовнішніх трудових міграцій населення в повному об'ємі залишається невирішеним. Основним джерелом інформації про зовнішні міграційні переміщення наших співвітчизників залишаються вибірккові обстеження, які неодноразово проводились науковими закладами, в т.ч. при підтримці міжнародних організацій. Хоча, в той же час, характер організації

спостережень, що проводились в Україні, не дозволяє оцінити реальні масштаби закордонних міграційних переміщень.

Згідно із результатами загальнонаціонального соціологічного моніторингу, що забезпечувався Інститутом соціології НАН України в рамках проекту “Україна на порозі ХХІ століття”, досвід тимчасової трудової міграції за кордон набули члени 10,2% українських сімей. Оскільки в Україні нараховується близько 15 млн. сімей, то це свідчить про те, що з метою заробітку за кордон виїжджали принаймні 1,5 млн. осіб. [3, с.117].

За інформацією дипломатичних представництв України в Польщі на заробітках перебувають 300 тис. громадян, в Італії та Чехії – по 200 тис., у Португалії – 150 тис., Іспанії – 100 тис., США – 20 тис. осіб. В Росії працює близько 1 млн. Українців [1, с.2]. Та реальні цифри є значно вищими. Згідно з інтерв'ю Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, на заробітки за кордон виїхали до 7 млн. громадян.

Аналізуючи міграційні процеси в регіональному розрізі, потрібно відмітити, що менш індустріалізований та урбанізований Подільський регіон характеризується значним падінням інтенсивності внутрішньої міграції, зростання потоків зовнішніх трудових мігрантів, зменшення кількості прибулих в регіон

Міграційне скорочення (за офіційними даними Держкомстату) за 2000 р. по областях регіону склало 7064 осіб., за 2003 р. - 1638 осіб (табл. 1).

Серед основних чинників міграції, зокрема еміграції, на перший план висувається кон'юнктура ринку праці, яка складається у тій чи іншій країні чи регіоні, та, що на наш погляд, найголовніше, - суттєва різниця у рівнях заробітної плати населення. (Подільський регіон характеризується низьким рівнем доходів населення та найвищим в Україні рівнем середньої заробітної плати).

Основним мотивом для виїзду за кордон для мігрантів всіх вікових категорій було бажання поліпшити своє матеріальне становище, оскільки на Поділлі вкрай низький рівень доходів основної маси населення. Навіть, якщо ця причина була не єдиною, то вона завжди присутня поруч з іншими мотивами. Незалежно від характеру міграції, її тривалості, підстави, будь-яке перебування за

кордоном завжди пов'язане з надією на покращення матеріального стану мігранта.

Таблиця 1

Міграційний приріст (скорочення) по областях Поділля за 2003 р.*

Область	О С І Б			На 1000 жителів приріст (скорочення)	Міжрегіональна міграція, осіб
	Число прибулих	Число вибулих	Приріст (скорочення)		
Міждержавна міграція, 2003 р.					
Вінницька	985	1766	- 781	- 0,4	-2038
Тернопільська	280	679	- 399	- 0,4	-873
Хмельницька	711	1169	- 458	- 0,3	-2083

*[5, с.246]

В 2003 році в порівнянні з 2000 р. обсяги міждержавної та міжрегіональної міграції скоротились в Тернопільській та Вінницькій областях.

Незначне позитивне сальдо міграції при значних масштабах міграційних процесів свідчить про велику плинність населення, що зменшує трудовий потенціал в областях Поділля, низьку ефективність міграції.

Трудова міграція на Поділлі відбувається, переважно, нелегальними шляхами, в тому числі, під виглядом туристичних поїздок.

Реальний обсяг нелегальної міграції в Подільському регіоні, та й в Україні, є набагато більшим. Проблема нелегальної міграції є досить гострою, складність якої зумовлена тим, що наша країна виявилась ні законодавчо, ні організаційно не готовою належним чином до її розв'язання.

Нелегальна трудова міграція супроводжується розширенням сфери тіньової економіки, зростанням безробіття серед місцевого населення, підвищенням кримінальної напруги, непоодинокими конфліктами за робочі місця між місцевим населенням і зовнішніми трудовими мігрантами, бо особи, які прибули в країну з метою заробітку на незаконних підставах не мають юридичного та соціального захисту.

Можливість отримання роботи за кордоном, з одного боку, розглядається як додатковий засіб пом'якшення ситуації з безробіттям в Подільському регіоні, адже сьогоднішні заробітчани були, в недалекому минулому, або людьми невдоволеними своїм статусом, або тими, що опинились без роботи. З іншого боку, - робота за межами України – необхідна умова підвищення власного та членів родини добробуту, а для багатьох закордонних мігрантів в сучасних умовах є способом власного виживання.

Українська робоча сила виявилась досить конкурентоспроможною на ринку праці за кордоном. Однією з основних переваг є її дешевизна. Значно нижчі заробітки або взагалі їх відсутність на батьківщині приводить до того, що наші співвітчизники за кордоном погоджуються на низькооплачувану (важку, небезпечну) за місцевими нормами роботу. Привабливість українських мігрантів також є в тому, що за рівнем культури, ментальністю вони близькі до сусідніх центрально європейських народів. Не виникає особливих проблем з мовою; українці менше, ніж мігранти з інших держав, зорієнтовані на постійну еміграцію, оскільки, вважають облаштування в Західній Європі нездійсненним, а в Східній – непривабливим. Їх мета – заробити щонайбільше за короткий термін і повернутись на батьківщину.

Значно зросла в регіоні тривалість перебування заробітчан з Подільських областей за кордоном. Якщо в 1996-1998 роках поїздки в Росію, Польщу, Німеччину тривали не більше 1 міс., то в теперішній час найпоширенішими є поїздки тривалістю від 1 до 6 міс. (45%). Тривалість поїздок у Італію, Португалію, Іспанію становить 1,5-2 роки.

Тернопільська область, на жаль, залишається однією з найбідніших областей України, з високим рівнем безробіття, найнижчим в Україні рівнем середньої заробітної плати, що і змушує наших мешканців шукати кращої долі за кордоном. На Тернопільщині було здійснено вперше в Україні різнобічний моніторинг цієї проблеми у масштабах окремого регіону. Дослідження на тему “Трудова міграція населення Тернопільської області” було проведено у кількісному та географічному аспектах спільно з Міністерством праці та

соціальної політики та Тернопільською обласною державною адміністрацією. Такий науково-практичний моніторинг цієї проблеми, проведений у масштабах області, є джерелом цінного досвіду для інших регіонів та розробки заходів державної міграційної політики щодо контролю та координації міграційних процесів. За даними моніторингу активна участь населення області у зовнішніх міграційних процесах зумовлена, передусім, падінням життєвого рівня значної частини населення і є вимушеним кроком у пошуках добре оплачуваної роботи за кордоном. За даними обласного центру зайнятості, протягом 2002 року близько 100 тис. жителів області виїхали за кордон, хоча, на нашу думку, реальні показники значно вищі. За даними сільських рад, кількість громадян, які працюють за межами України у 2001-2002 роках становила 20 095 осіб, або 6,33% від кількості сільського населення працездатного віку, у тому числі 11 925 чоловіків та 8170 жінок. До країн – прибуття, куди спрямовані потоки зовнішніх трудових мігрантів з Тернопільської області належать: Польща (30,8%), Італія (21%), Росія (13,3%), Португалія (12%), Іспанія (5%), Чехія (4%), США (2,6%), а головними сферами прикладання праці є будівництво і транспорт.

Впродовж 2002 року померли та загинули за кордоном 38 осіб, зникли без вісти 4 особи. Причинами смерті стали дорожньо-транспортні пригоди, травми на виробництві та серцево-судинні захворювання. Тіла всіх громадян, що загинули, повернуті для поховання на Батьківщину. При зверненні сімей загиблих надається грошова допомога на поховання, а також виділяється транспорт для перевезення тіл з українсько-польського кордону.

Невтішними є і соціально-економічні наслідки трудової міграції жителів Тернопільської області, та і в цілому, в областях Поділля, оскільки збільшення грошових маси призводить до зростання цін (особливо на ринку нерухомості). Дешеві імпорتنі товари, привезені “човниками”, створюють конкуренцію товарам вітчизняного виробництва. Грошові кошти, зароблені мігрантами, в основному використовуються для власного споживання, лише незначною мірою мають інвестиційне чи кредитне спрямування. Зовнішня трудова міграція призводить до втрати кваліфікації, втрати трудового потенціалу в регіоні. Відплив молоді

спричиняє негативні демографічні наслідки внаслідок руйнації сімейних відносин та через несприятливу для народження і виховання дітей специфіку “емігрантського” способу життя. Складною сімейною проблемою, яка переростає у соціальну, є виховання дітей мігрантів, залишених в Україні, особливо у випадках тривалої відсутності обох батьків. Важка та напружена праця приводить до морально-психологічних втрат, розладів здоров'я у певної частини заробітчан та членів їх сімей.

Таким чином, масштаби, складність і неоднозначність феномену зарубіжної трудової міграції з України вимагає від держави постійної уваги, цілеспрямованих дій, результативність яких безпосередньо залежить від рівня володіння проблемою, інформаційного забезпечення її вирішення, постійного наукового моніторингу як розвитку міграційної ситуації, так і наслідків державної міграційної політики.

Актуальним є питання стосовно соціального захисту наших співвітчизників за кордоном. Адже, працюючи за кордоном, а часто і перебуваючи за кордоном нелегально українські громадяни стають мішенню для зловживань працедавців, а також і прямого пограбування, яким нерідко займаються такі ж вихідці з України.

Ефективним шляхом реалізації цього завдання є розроблення механізму легального працевлаштування громадян України за кордоном.

Доцільно було б для забезпечення прав трудових мігрантів приєднатись до Європейської конвенції про правовий статус трудящих мігрантів та Конвенції МОП №97, а також укласти угоди з країнами про взаємне працевлаштування громадян. Подібні угоди уже укладені в рамках країн-членів СНД, а також Польщею, Чехією і Словаччиною. Цього, зазвичай, недостатньо. Подальшим кроком було б врегулювання міграційних відносин з Грецією, Італією, Іспанією, де перебувають тисячі наших співвітчизників.

Важливим завданням вдосконалення міграційної політики держави залишається заходи щодо скорочення обсягів нелегальної трудової міграції, в першу чергу, молоді, через реалізацію ефективної регіональної соціально-економічної політики.

Державна регіональна політика повинна бути спрямована на забезпечення можливостей продуктивної зайнятості, стимулювання розвитку малого підприємництва і самозайнятості, в першу чергу, молоді до 28 років, забезпечення нормальних побутових умов життя, якісного медичного обслуговування жителів регіону.

Місцевим владним структурам важливо проводити роботу щодо ширшого залучення коштів населення в економіку регіону, що безумовно вплине на збільшення зайнятості населення, підвищення його доходів, зменшення обсягів закордонної міграції, і, в кінцевому результаті, на покращення демографічної ситуації на Поділлі. Тому стратегія місцевих органів влади має бути направлена на мобілізацію коштів для фінансування інвестиційних та інноваційних проектів за рахунок внутрішніх джерел. За оцінками експертів, на теперішній час на руках у жителів Подільського регіону знаходиться 1,0 – 1,2 млрд. доларів США (не рахуючи гривневих заощаджень). Доцільно створити на регіональному рівні своєрідний банк інвестиційних пропозицій, який мав би інформацію про можливі інвестиційні вкладення, а регіони на конкурентній основі пропонували б свої проекти для конкретних територій, що значно розширило б можливості для зайнятості населення.

Стратегічним напрямком забезпечення зайнятості населення областей Поділля має стати посилення її соціального спрямування, яке б реалізовувалось через: підвищення рівня грошових доходів на базі докорінного реформування організації оплати праці та пенсійного забезпечення; створення сприятливих умов для соціального захисту від безробіття через такі заходи активної політики як профорієнтація, професійне навчання та перенавчання незайнятих громадян, особливо молоді, допомога у працевлаштуванні, організація оплачуваних громадських робіт. За теперішніх умов в регіоні потрібним є проведення заходів пасивної політики зайнятості – надання та підвищення матеріальної допомоги у зв'язку з безробіттям, а також на період професійного навчання чи перенавчання.

Розвиток діючих і створення нових приватних структур в Подільському регіоні – це збільшення кількості робочих місць, поповнення бюджету, а отже, і

своєчасні виплати заробітної плати, пенсій, стипендій, різних пільг незахищеним верствам населення. Однією з форм сприяння розвитку малого підприємництва міг би стати утворений органом місцевого самоврядування цільовий фонд нежитлових приміщень для розміщення малих підприємств і розвитку відповідної інфраструктурної мережі. Цільовий фонд може бути створений з об'єктів незавершеного будівництва, а також на основі муніципального майна, яке доцільно частково приватизувати.

Ці заходи регіональної політики в Подільському регіоні сприятимуть зниженню рівня безробіття серед молоді, зменшенню чисельності трудових мігрантів за кордон. Саме молодіжна міграція є особливо небезпечною, оскільки, реальністю стає розрив сімейних зв'язків у молодих сім'ях, зменшується народжуваність, дівчата за кордоном мають небезпеку стати об'єктом торгівлі людьми, внаслідок трудової міграції протягом тривалого часу нівелюється соціальна значимість трудової діяльності на батьківщині.

Література:

1. Івашко О., Бень А. П'ять мільйонів на закордонних заробітках. Та ще й нелегально // Голос України. – 2003. – 3 квітня. – С.2.
2. Позняк О. Масштаби зовнішніх трудових міграцій населення України // Україна: аспекти праці. – 2002. - №6. – С. 37-41.
3. Працевлаштування громадян України за кордоном у 2001 році // Інформаційне забезпечення ринку праці в Україні: матеріали семінару, м. Ялта, 25-27 вересня 2002 р. – К., Держкомстат України, 2002. – С. 117.
4. Трудова міграція населення Тернопільської області: кількісний та географічний аспекти / Міністерство праці та соціальної політики України. Тернопільська облдержадміністрація. – Тернопіль: Лідер, 2002.
5. Статистичний щорічник України за 2003 рік. – К.: Видавництво "Консультант", 2004.